

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МЕЛЬНИК СТЕПАН ІВАНОВИЧ

УДК 65.012.8:336.71(477)

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ В УМОВАХ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 21.04.02 – економічна безпека
суб'єктів господарської діяльності

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Львів – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент

ФРАНЧУК Василь Іванович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри
фінансово-економічної безпеки

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент

ФЛЕЙЧУК Марія Ігорівна,
Львівська комерційна академія,
професор кафедри
міжнародних економічних відносин

кандидат економічних наук, доцент
ГНИЛИЦЬКА Лариса Володимирівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
доцент кафедри обліку підприємницької діяльності

Захист відбудеться «02» лютого 2012 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.04 у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України за адресою: 79008, м. Львів, вул. Кривоноса, 1, ауд. 207.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «29» грудня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент

І.Г. Благун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Модернізація економіки України створює для банківської системи, з одного боку, досконаліші механізми, які спрямовані на її розвиток, а з іншого – залишає сприятливі умови для виникнення непрогнозованих негативних змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах комерційного банку (КБ). Це може спричинити потенційні чи реальні загрози, у тому числі проведення агресивної політики конкурентами, лобіювання інтересів конкретних суб'єктів бізнесу та непартнерські дії позичальників, реалізація яких може викликати небезпеку для банку. Заходи, що вживаються щодо забезпечення власної економічної безпеки, ще не мають комплексного та системного характеру, а спрямовані на захист від реалізації окремих загроз. Обрані шляхи забезпечення економічної безпеки комерційного банку ототожнюються лише з діяльністю спеціально створених підрозділів з безпеки.

У зв'язку з цим виникає потреба у розробці відповідних теоретико-методичних та практичних засад формування системи економічної безпеки комерційного банку.

Проблеми економічної безпеки суб'єктів господарювання висвітлено у працях вітчизняних науковців: Г. Аніловської, І. Бінька, З. Варналія, Т. Васильціва, С. Васильчак, О. Власюка, А. Гальчинського, В. Гейця, Л. Гнилицької, Я. Гончарука, Б. Данилишина, М. Єрмошенка, Я. Жаліла, З. Живко, О. Захарова, О. Кириченка, Т. Ковальчука, В. Крутова, С. Лаптева, В. Мунтіяна, Є. Палиги, Г. Пастернак-Таранушенка, В. Предборського, П. Пригунова, І. Ревак, Н. Реверчук, В. Сідака, А. Сухорукова, Р. Тринька, М. Флейчук, В. Франчука, В. Шлемка та ін. Серед зарубіжних економістів доцільно виокремити: Л. Абалкіна, В. Богомолова, В. Гамзи, О. Груніна, Г. Мінаєва, Є. Олейнікова, В. Сенгачова, В. Тамбовцева, В. Ярочкіна, які теж досліджували проблематику економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Вагомий внесок у дослідження проблеми економічної безпеки комерційних банків зробили такі провідні вчені і практики, як О. Барановський, Т. Болгар, С. Букін, З. Васильченко, Р. Гриценко, М. Зубок, А. Павлов, Л. Перехрест, С. Побережний, Н. Різник, Л. Стрельбицька, К. Тагірбеков, С. Яременко та інші.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, залишається низка невирішених проблем у формуванні системи економічної безпеки комерційного банку, зокрема, не сформовано єдиних підходів із питань побудови категорійно-понятійного апарату у цій царині, не досліджено вплив безпеки банківських установ на економічну безпеку держави, недостатньо комплексних досліджень, які стосуються діагностики стану та оцінки ефективності процесу забезпечення економічної безпеки комерційного банку. Потребує також доопрацювання питання удосконалення інституційно-правового забезпечення функціонування системи економічної безпеки та визначення ролі організаційної культури у

зміцненні економічної безпеки. Все це і зумовило вибір теми дослідження, її актуальність, значущість та практичну спрямованість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалось відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри фінансово-економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ і є складовою науково-дослідної теми «Економічна безпека України: стан, проблеми та шляхи вирішення» (номер державної реєстрації 0109U007852). Особистий внесок автора полягає у дослідженні формування системи економічної безпеки комерційного банку в умовах модернізації економіки України та напрямів її удосконалення.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методичних і організаційних засад та практичних рекомендацій щодо формування системи економічної безпеки комерційного банку.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких задач:

- на основі аналізу сучасних наукових підходів визначити зміст поняття «економічна безпека комерційного банку»;

- розкрити механізм впливу діяльності комерційних банків на економічну безпеку держави та визначити їх взаємні інтереси з питань економічної безпеки;

- визначити вплив економічних інтересів та загроз на формування системи економічної безпеки комерційного банку;

- провести аналіз наукових методик оцінки економічної безпеки суб'єктів господарювання, на основі якого розробити відповідний методичний інструментарій діагностики рівня економічної безпеки комерційного банку;

- здійснити діагностику та визначити рівень стану економічної безпеки комерційних банків;

- оцінити ефективність процесу забезпечення економічної безпеки комерційних банків;

- розробити алгоритм формування оптимальної системи економічної безпеки комерційного банку;

- запропонувати конкретні шляхи удосконалення інституційно-правового забезпечення у процесі формування системи економічної безпеки комерційного банку;

- розробити та обґрунтувати практичні рекомендації щодо підвищення ролі організаційної культури у зміцненні економічної безпеки комерційних банків.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної безпеки вітчизняних банківських установ.

Предметом дослідження є формування системи економічної безпеки комерційного банку в умовах модернізації економіки України.

Методи дослідження. У процесі дисертаційної роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: порівняльний

аналіз – для порівняння наукових підходів щодо з'ясування суті поняття економічної безпеки комерційного банку та її категорій, а також для визначення впливу економічної безпеки банківських установ на економічну безпеку держави; статистичного аналізу, синтезу індукції та дедукції під час дослідження сучасного стану діяльності комерційних банків; опитування, класифікації та типології – для ідентифікації загроз та визначення їх рейтингу; економіко-математичний, експертних оцінок та моделювання – для оцінки ефективності процесу забезпечення та діагностики стану економічної безпеки комерційного банку; системно-структурний аналіз, проектування та моделювання – при розробці алгоритму формування оптимальної системи економічної безпеки комерційного банку; історико-правовий – для розроблення інституційно-правового забезпечення у процесі формування системи економічної безпеки комерційного банку.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі, нормативно-правові акти органів державної влади та управління, офіційні публікації статистичних органів і відомчі матеріали, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у науковому обґрунтуванні нового підходу до вирішення теоретико-методичних та організаційно-прикладних засад, щодо формування оптимальної системи економічної безпеки комерційного банку. До найбільш вагомих результатів, які визначають наукову новизну дисертації, належать такі:

вперше:

– адаптовано та впроваджено у практичну діяльність науково-методичний підхід до комплексної діагностики економічної безпеки комерційного банку, який на відміну від відомих дозволяє здійснювати систематичний моніторинг показників ефективності функціонування його системи та рівня безпеки. Це дає можливість своєчасно приймати відповідні управлінські рішення з питань безпеки та формувати оптимальнішу систему економічної безпеки комерційного банку;

удосконалено:

– зміст поняття «економічної безпеки комерційного банку» на основі аналізу та синтезу базових дефініцій «економічний інтерес», «загроза», «ризик», «небезпека» та «безпека», яке на відміну від викладених у наукових джерелах розглядається як комплексне явище, що відображає протидію загрозам і небезпекам, а також такий стан економічної системи банку, за якого реалізуються корпоративні економічні інтереси та зберігається її цілісність;

– алгоритм формування оптимальної системи економічної безпеки комерційного банку, який відображає, порівняно з відомими, взаємопов'язані етапи вибору структурних елементів даної системи, їх послідовність та встановлення взаємозв'язків між ними, дозволяє підвищити якість системи економічної безпеки, оптимізувати час та витрати на її створення;

дістали подальший розвиток:

– теоретичні засади удосконалення інституційно-правового забезпечення, які на відміну від наявних розробок передбачають створення як на макро-, так і на мікрорівнях сприятливіших умов та досконаліших механізмів для формування системи економічної безпеки комерційного банку;

– методичний підхід спрямований на підвищення ролі організаційної культури у зміцненні економічної безпеки комерційних банків, відмінність якого полягає у запровадженні нових безпекових посад: професіонала та аналітика з фінансово-економічної безпеки та системи підвищення кваліфікації за ліцензованими спеціальностями в галузі економічної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові положення, висновки та методичні рекомендації дисертаційної роботи доведені до рівня практичних методик і пропозицій, які можуть бути використані для забезпечення економічної безпеки комерційних банків в умовах модернізації економіки України.

Розроблені дисертантом науково-методичні підходи до формування системи економічної безпеки комерційного банку використовуються у практичній діяльності ПАТ «Оксі Банк» (довідка № 1001-1149 від 07.11.2011 р.), ПАТ «Банк Львів» (довідка № 2331-1/4-07 від 09.11.2011 р.) та ЛОД ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» (довідка № 1488-0-1-13-4656 від 08.11.2011 р.).

Теоретичні узагальнення, наукові розробки та методичні рекомендації автора використовуються у навчальному процесі Львівського державного університету внутрішніх справ під час викладання дисциплін: «Організація та управління фінансово-економічною безпекою банківських установ» та «Економічна безпека» (довідка про впровадження № 56 від 14.10.2011 р.) та Університету економіки та права «КРОК» (довідка про впровадження № 142 від 20.09.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею. Наукові положення, результати, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, одержані автором особисто та викладені в опублікованих працях. Особистий внесок автора у праці, опублікованій у співавторстві, вказано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукового дослідження, викладені в дисертації, обговорювались і отримали схвалення на засіданнях кафедр, круглих столах, а також доповідались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема на: Міжнародній науковій студентсько-аспірантській конференції «Нові обрії економічної науки» (травень 2007 року, м. Львів); Другому науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки України» (грудень 2008 року, м. Тернопіль); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічна безпека України в умовах загострення світових фінансових стосунків» (квітень 2009 року, м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна парадигма управління і Острозька Біблія»

(квітень 2009 року, м. Львів); Міжнародній науковій студентсько-аспірантській конференції «Економіка України в умовах посилення глобалізаційних процесів: виклики і перспективи» (травень 2009 року, м. Львів); Другій міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку банківської справи в Україні» (травень 2009 року, м. Львів); Третій міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційна та економічна безпека» (INFECO-2010) (квітень 2010 року, м. Харків); VI mezinarodni vedecko-prakticka conference «Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2010» (листопад 2010 року, м. Прага, Чеська Республіка); Звітній науковій конференції «Економічна безпека і право: проблеми та шляхи вирішення» (лютий 2011 року, м. Львів); VII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI rowieka – 2011» (травень 2011 року, м. Перемишль, Республіка Польща).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи автором опубліковано 21 наукову працю загальним обсягом 5,95 друк. арк., з них 9 робіт – у наукових фахових виданнях України обсягом 4,17 друк. арк.

Структура дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (234 найменування на 24 сторінках) і 11 додатків, що охоплюють 31 сторінку. Основний текст дисертаційної роботи викладено на 174 сторінках, що містять 17 таблиць і 22 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, мету, завдання, об'єкт і предмет, а також методи дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі дисертації «**Теоретичні основи дослідження процесу формування системи економічної безпеки комерційного банку**» розглянуто роль та місце економічної безпеки комерційного банку в системі безпеки держави, проведено аналіз сучасного стану банківської системи та визначено вплив комерційних банків на економічну безпеку держави в умовах модернізації економіки України, а також проаналізовано корпоративні економічні інтереси та загрози в системі економічної безпеки комерційного банку.

У роботі наголошено, що важливою складовою національної економіки є банківська система, від стану якої залежить стабільне функціонування та розвиток усіх комерційних банків. Відзначено, що особливо важливим є питання забезпечення економічної безпеки як на рівні держави, так і на рівні комерційних банків.

На основі критичного аналізу наукових джерел розкрито сутність дефініції «економічна безпека комерційного банку» у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні економічна безпека комерційного банку розглядається як стан, за якого його корпоративні економічні інтереси є

захищеними, а цілісність збережена. У широкому розумінні – це діяльність, спрямована на протидію загрозам та небезпекам, а також такий стан економічної системи банку, за якого реалізуються корпоративні економічні інтереси та зберігається її цілісність.

Обґрунтовано, що економічна безпека комерційного банку забезпечується шляхом формування та розвитку ефективної системи, здатної адаптовуватися до мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища і реагувати на потенційні чи реальні загрози.

У дисертаційній роботі встановлено як негативні, так і позитивні фактори впливу результатів банківської діяльності на економічну безпеку держави. Основні показники, які відображають цей вплив, подані у табл. 1.

За результатами аналізу автором з'ясовано низку чинників, які створюють реальну загрозу банківській системі у формі банківської кризи. До них, зокрема, належать: збільшення частки іноземного капіталу в загальному капіталі банків (з 35,0% у 2007 р. до 40,6% у 2010 р., тоді як порогове значення – не більше 30%); зростання проблемних кредитів (з 6,4 млрд. грн. у 2007 р. до 84,8 млрд. грн. у 2010 р.); зниження річного приросту активів (з 76,2% у 2007 р. до 7,0% у 2010 р., тобто більше як у 10 разів); суттєве погіршення фінансових результатів діяльності комерційних банків (із 6,6 млрд. грн. у 2007 р. до -13 млрд. грн. у 2010 р.).

Таблиця 1

**Показники діяльності банківської системи,
що характеризують її вплив на економічну безпеку держави 2007–2010
рр.***

Показники / роки	2007	2008	2009	2010
Кількість діючих банків, <i>одиниць</i>	175	184	182	176
Кількість банків із іноземним капіталом, <i>одиниць</i>	47	53	51	55
Частка іноземного капіталу в капіталі банків, %	35,0	36,7	35,8	40,6
Обсяги активів, <i>млрд. грн.</i>	599,4	926,1	880,3	942,1
Частка активів у ВВП, % <i>від обсягу ВВП</i>	83,2	97,7	96,4	87,1
Обсяги активів, річний приріст, %	76,2	54,5	(4,9)	7,0
Частка депозитів у ВВП, % <i>від обсягу ВВП</i>	38,6	37,7	35,9	39,2
Частка кредитів у ВВП, % <i>від обсягу ВВП</i>	59,9	77,3	78,8	67,0
Частка кредитів у депозитах, % <i>від обсягу депозитів</i>	155	205	219	175
Проблемні кредити, <i>млрд. грн.</i>	6,4	18,0	69,9	84,8
Обсяги капіталу, <i>млрд. грн.</i>	69,6	121,4	115,2	137,7
Рентабельності активів, %	1,5	1,03	(4,38)	(1,45)

Рентабельність капіталу, %	12,7	8,5	(32,5)	(10,2)
Чиста процентна маржа, %	5,0	5,3	6,2	5,8
Фінансовий результат, млрд. грн.	6,6	7,3	(38,5)	(13,0)

* Примітка: складено автором за даними НБУ, Держкомстату України, Мінфіну України

Автором акцентовано увагу на тому, що сучасна банківська система країни характеризується значною кількістю збиткових банків (близько 20%), що негативно впливає на економічну безпеку держави. У зв'язку з цим створюється спільний інтерес щодо формування ефективної системи економічної безпеки комерційних банків.

Аргументовано, що система економічної безпеки комерційного банку пов'язана із системою економічної безпеки держави через механізм взаємодії, для захисту як корпоративних економічних інтересів, так і національних економічних інтересів шляхом реалізації функцій розвитку та безпеки (рис. 1).

У роботі доведено, що створення конкурентоспроможної банківської системи в умовах модернізації економіки України можливе лише за умови взаємодії суб'єктів безпеки як на рівні держави, так і на рівні комерційних банків та належного виконання ними визначених функцій. З'ясовано, що умови і механізми взаємодії наведених вище суб'єктів безпеки потребують суттєвого удосконалення, особливо методичного, інституційно-правового забезпечення, а також професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з економічної безпеки.

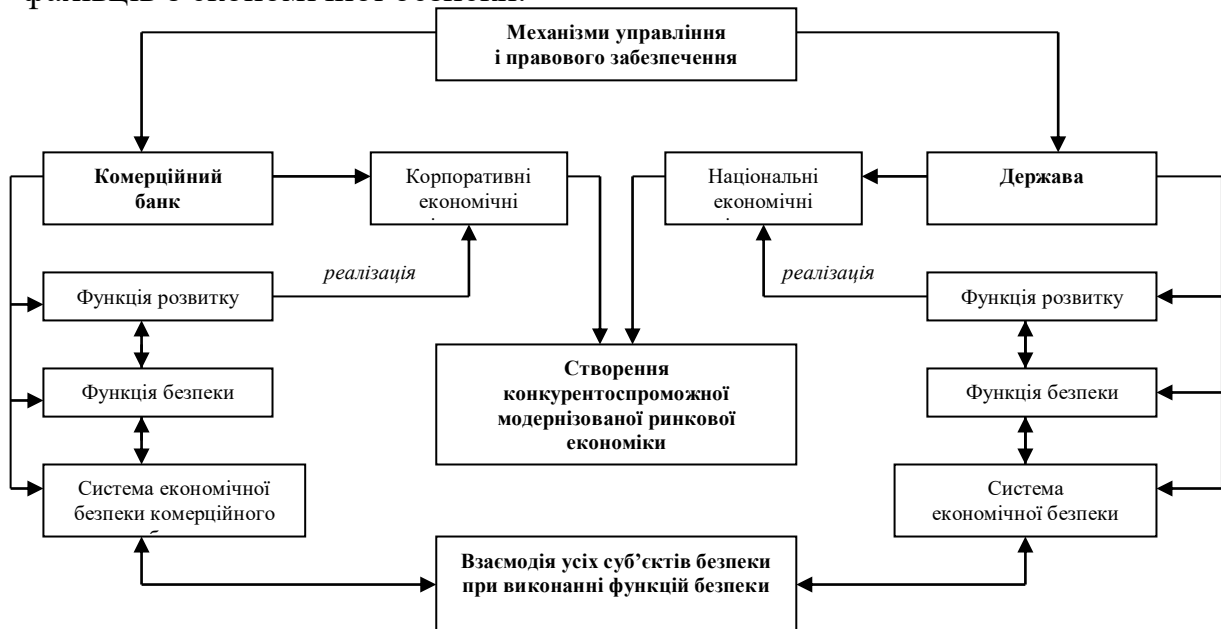

Рис.1. Механізм взаємодії системи економічної безпеки комерційного банку з системою економічної безпеки держави

Автором доведено, що корпоративні економічні інтереси та потенційні загрози є визначальними при формуванні системи економічної безпеки комерційного банку. Рівень реалізації корпоративних економічних інтересів

комерційного банку значною мірою залежить від здатності та вміння суб'єктів безпеки банку попередити або нейтралізувати загрози.

На основі аналізу різноманітних підходів до визначення понять «ризик», «загроза» та «небезпека», автором проаналізовано характерні відмінні ознаки і встановлено їх логічну послідовність: ризик → загроза → небезпека. За результатами проведено анкетування 10-ти комерційних банків, що входять до різних груп банківської системи України, визначено низку основних внутрішніх та зовнішніх загроз. Основними зовнішніми загрозами є: залежність функціонування банку від політичної ситуації в країні (21,8%); нестабільність нормативно-законодавчої бази (19,6%); погіршення стану національної економіки або окремих її галузей (17,8%); шахрайські дії позичальників щодо банку (12,1%); промислове та економічне шпигунство (10,7%). До внутрішніх загроз віднесено: недостатній рівень знань у працівників банку щодо забезпечення економічної безпеки (20,4%); розголошення або неправомірне використання банківської інформації та незахищеність банківської таємниці (18,9%); неефективне управління комерційним банком (18,6%); неналежний мікроклімат у підрозділах, наявність конфліктів між персоналом окремих підрозділів (11,3%); недостатня кваліфікація співробітників банку для вирішення складних та неординарних завдань (8,6%). У роботі зроблено висновок, що ідентифікація та структуризація загроз є визначальними при формуванні системи економічної безпеки комерційного банку в умовах модернізації економіки України.

У другому розділі дисертації «**Аналіз та оцінка економічної безпеки комерційного банку**» автором розглянуто науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку, проведено діагностику рівня економічної безпеки та оцінено ефективність процесу забезпечення економічної безпеки досліджуваних комерційних банків.

На основі дослідження відомих методик діагностики рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, у тому числі й комерційних банків, автор зробив висновок про те, що найбільшій уваги заслуговує методика, в основу якої закладені комплексні критерії та якісні й кількісні показники з чітким розмежуванням зони безпеки та небезпеки. Така методика автором модифікована та адаптована до особливостей діяльності комерційних банків, застосована для оцінки діагностики рівня їх економічної безпеки.

З огляду на правило «золотого поділу», автором встановлено формалізовані показники, які дозволяють визначити рівень економічної безпеки комерційного банку (недостатній 0-0,382; критичний 0,383-0,618; достатній 0,619-0,854; оптимальний 0,855-1) через оцінку стану реалізації корпоративних інтересів безпеки (k_1), захисту корпоративних прав (k_2), встановлення протиправного контролю (k_3), організаційної культури (k_4), надійності банківських вкладів (k_5) (табл. 2). При цьому зона небезпеки починається за умови, якщо рівень економічної безпеки банку перебуває в межах від 0-0,382. З урахуванням цієї методики автором було проведено діагностику рівня економічної безпеки десяти комерційних банків, результати якої подані у табл. 2.

**Результати діагностики рівня економічної безпеки комерційних банків
(станом на 01.07.2011 р.)**

№ з/п	Назва комерційного банку	k_1	k_2	k_3	k_4	k_5	Рівень економічної безпеки банку	
1	ПАТ «Укрексімбанк»	0,750	0,857	0,857	0,750	0,990	0,841	Достатній
2	ВАТ «Ощадбанк»	0,563	0,857	0,857	0,700	0,978	0,791	Достатній
3	ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»	0,688	0,714	0,786	0,750	0,935	0,775	Достатній
4	ПАТ «Приватбанк»	0,625	0,643	0,714	0,700	0,853	0,707	Достатній
5	ПАТ «Укрсоцбанк»	0,563	0,643	0,714	0,600	0,880	0,680	Достатній
6	ПАТ «Банк Львів»	0,625	0,571	0,714	0,700	0,775	0,677	Достатній
7	ПАТ «Банк Хрещатик»	0,563	0,643	0,643	0,550	0,738	0,627	Достатній
8	ПАТ «Кредобанк»	0,438	0,571	0,643	0,500	0,813	0,593	Критичний
9	ПАТ «Фольксбанк»	0,438	0,643	0,571	0,450	0,663	0,553	Критичний
10	ПАТ «Укргазбанк»	0,370	0,429	0,500	0,450	0,688	0,487	Критичний

У дисертаційній роботі встановлені основні причини зниження загального рівня економічної безпеки досліджуваних комерційних банків. У банках з достатнім рівнем такими причинами є: порушення, пов'язані з видачею кредитів юридичним та фізичним особам, вплив з боку органів державної влади та низький рівень безпекової організаційної культури. У банках з критичним рівнем такими причинами є: порушення у процесі залучення депозитів та видачі кредитів фізичним та юридичним особам, відсутність такої системи заробітної плати, яка б сприяла формуванню у працівників та менеджерів банків безпекової організаційної культури.

У роботі адаптовано описану у наукових джерелах методику діагностики ефективності системи економічної безпеки підприємства до особливостей діяльності комерційних банків. На основі правила «золотого поділу», аналогічно до випадку визначення рівня економічної безпеки, оцінено ефективність процесу забезпечення економічної безпеки (недостатній 0–0,382; критичний 0,383–0,618; достатній 0,619–0,854; оптимальний 0,855–1).

За цією методикою було проведено експертне оцінювання ефективності цього процесу для десяти комерційних банків шляхом оцінки його загальних функцій: інформаційно-оперативної (f_1), попереджувально-профілактичної (f_2) та ліквідаційно-відновлювальної (f_3). Результати подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Результати оцінки ефективності процесу забезпечення економічної безпеки комерційних банків (станом на 01.07.2011 р.)

№ з/п	Назва комерційного банку	f_1	f_2	f_3	Рівень ефективності процесу забезпечення економічної безпеки	
					Середнє значення	Категорія
1	ПАТ «Укресімбанк»	0,800	0,833	0,938	0,857	Оптимальний
2	ВАТ «Ощадбанк»	0,750	0,833	0,813	0,799	Достатній
3	ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»	0,650	0,777	0,813	0,747	Достатній
4	ПАТ «Приватбанк»	0,600	0,777	0,813	0,730	Достатній
5	ПАТ «Укрсоцбанк»	0,600	0,722	0,750	0,691	Достатній
6	ПАТ «Банк Львів»	0,600	0,722	0,750	0,691	Достатній
7	ПАТ «Банк Хрещатик»	0,600	0,611	0,688	0,633	Достатній
8	ПАТ «Кредобанк»	0,550	0,611	0,688	0,616	Критичний
9	ПАТ «Фольксбанк»	0,450	0,611	0,625	0,562	Критичний
10	ПАТ «Укргазбанк»	0,400	0,555	0,688	0,548	Критичний

З'ясовано, що зв'язку між рівнем ефективності процесу забезпечення економічної безпеки комерційного банку і обсягами його активів немає. Критичний рівень мають банки, які належать до першої (ПАТ «Укргазбанк»), другої (ПАТ «Кредобанк») та третьої груп (ПАТ «Фольксбанк»).

Виокремлено низку видів діяльності, які знижують рівень ефективності процесу забезпечення економічної безпеки досліджуваних комерційних банків та є характерними для кожного з них:

а) вищий менеджмент банку вчасно не отримує інформацію про потенційні чи реальні загрози стратегічного характеру з боку як зовнішнього, так і внутрішнього середовища у зв'язку з тим, що у працівників недостатній рівень знань та вмінь у сфері аналітично-пошукової діяльності;

б) керівництво банку вчасно не отримує інформацію про потенційні чи реальні загрози протиправного характеру з боку зовнішнього та внутрішнього середовища у зв'язку з тим, що у працівників, які займаються питанням збору інформації про порушення, недостатній рівень знань та вмінь у сфері детективної діяльності;

в) недостатньо сформована нормативно-правова база з питань забезпечення економічної безпеки комерційного банку, а саме: в статутах відсутні норми з питань безпеки, концепція має загальний декларативний характер, не простежується чіткого зв'язку функцій з безпеки у положеннях про структурний підрозділ та функціональних обов'язках працівників;

г) не узгоджені плани дій структурних підрозділів і персоналу для ліквідації загроз надзвичайного характеру.

У дисертації доведено, що від рівня організації та безпосередньої діяльності, пов'язаної із забезпечення економічної безпеки, залежить стан економічної безпеки комерційного банку. Наголошено, що саме процес забезпечення економічної безпеки є первинним, а її стан, який відображає його результативність, є похідним.

У третьому розділі дисертації **«Основні шляхи формування оптимальної системи економічної безпеки комерційного банку»** розроблено алгоритм формування оптимальної системи економічної безпеки комерційного банку, запропоновано шляхи підвищення ефективності інституційно-правового забезпечення функціонування системи економічної безпеки як на державному, так і на рівні банківських установ, визначено роль організаційної культури у зміцненні економічної безпеки комерційного банку та шляхи її покращення.

Аргументовано, що для забезпечення економічної безпеки комерційного банку, необхідно побудувати оптимальну систему економічної безпеки, яка повинна бути комплексною, самостійною та унікальною. Доведено, що ключовим її елементом є механізм забезпечення економічної безпеки, який становить сукупність пов'язаних між собою технологічних та загальнозабезпечувальних складових цього процесу, спрямованого на досягнення системних цілей.

Важливим для ефективного функціонування системи економічної безпеки комерційного банку є розподіл визначених функцій економічної безпеки та управління між відповідними структурними підрозділами, що дозволяє покращити управління нею.

У роботі запропоновано алгоритм, який передбачає комплексний підхід та послідовність виконання етапів та в цілому впорядковує складний за своєю природою процес формування оптимальної системи економічної безпеки комерційного банку (рис. 2). Він дозволяє сформувати всі основні

структурні елементи системи економічної безпеки, функціональні зв'язки між ними, підвищити її якість, оптимізувати час та витрати на її створення.

Автором, на основі комплексного аналізу інституційно-правового забезпечення економічної безпеки комерційного банку, запропоновано низку організаційно-правових рекомендацій, необхідних для формування оптимальної системи економічної безпеки, зокрема:

1) на національному рівні:

– розробити і прийняти Банківський кодекс з метою адаптації банківського законодавства до європейських стандартів, в якому передбачити відповідні статті з банківської безпеки, механізм взаємодії між Національним банком, правоохоронною системою та системою безпеки комерційного банку;

– розробити і прийняти Закони України «Про комерційну таємницю» та «Про службу безпеки суб'єктів господарювання», які утворять правову основу діяльності суб'єктів безпеки щодо забезпечення економічної безпеки вітчизняних банків;

– реформувати інститут банківського нагляду та бюро кредитних історій, що дозволить уникнути зловживань та шахрайства з боку клієнтів банку через створення банку даних щодо недобросовісних позичальників та визначення на законодавчому рівні обов'язкового користування послугами бюро кредитних історій усіма банківськими установами;

2) на рівні комерційного банку:

– передбачити у статуті банку окремий розділ «Економічна безпека банку», в якому зазначити основні завдання, обов'язки та функції структурних підрозділів та відповідальних осіб;

– удосконалити концепцію економічної безпеки банку, яка б передбачала загальний та водночас чіткий погляд на структуру системи економічної безпеки та механізми її функціонування.

Обґрунтовано, що послідовне впровадження зазначених організаційно-правових змін у сферу економічної безпеки банківських установ дозволить створити необхідні умови та механізми протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

У роботі аргументовано та наголошено на необхідності створення в комерційних банках організаційно-мотиваційних умов для працівників з метою підвищення ними кваліфікації з питань економічної безпеки, оскільки, за результатами дослідження, можливість проходити курси підвищення кваліфікації мають лише 38% респондентів; бажання вивчати питання економічної безпеки – 34%.

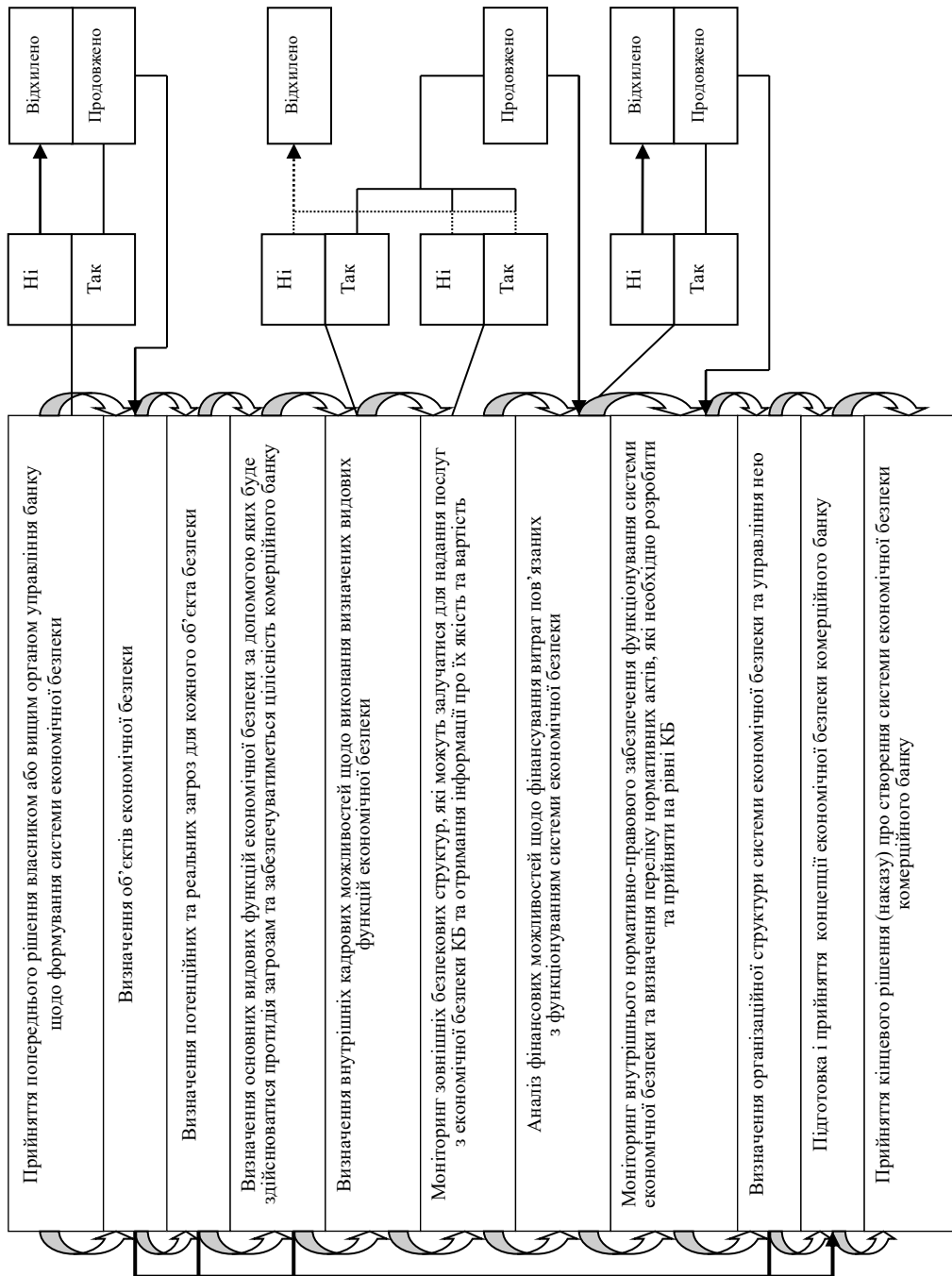

Рис. 2. Алгоритм формування оптимальної системи економічної безпеки КБ

Автором запропоновано внести зміни до чинних у банках «Корпоративних кодексів», зокрема розділ «Безпекова організаційна культура», який би містив безпекові цінності та загальнообов'язкові правила безпекової поведінки працівників банку, що дозволяє підвищити рівень організаційної культури й відповідальності, та на цій основі зменшити рівень загроз.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано новий підхід до вирішення науково-прикладних завдань, пов'язаних із формуванням системи економічної безпеки комерційного банку, та сформульовано висновки і пропозиції, що мають важливе теоретичне й практичне значення:

1. На підставі аналізу наукових джерел у дисертації доведено, що поняття «економічна безпека комерційного банку» є структурно складним явищем, яке необхідно розглядати у вузькому та широкому розуміннях. У вузькому – це стан економічної системи комерційного банку, за якого його корпоративні економічні інтереси є захищеними, а цілісність збережена, а в широкому – це діяльність, спрямована на протидію загрозам та небезпекам, а також такий стан економічної системи банку, за якого реалізуються корпоративні економічні інтереси та зберігається її цілісність. Формуючи систему економічної безпеки комерційного банку, її суб'єктам варто зважати на широке її розуміння.

2. В умовах модернізації економіки України негативний вплив комерційних банків на національну економічну безпеку є суттєвим та виявляється у формах: збільшення частки іноземного капіталу в загальному капіталі банків (з 35,0% у 2007 р. до 40,6% у 2010 р.); зростання проблемних кредитів (з 6,4 млрд. грн. у 2007 р. до 84,8 млрд. грн. у 2010 р.); зниження річного приросту активів (з 76,2% у 2007 р. до 7,0% у 2010 р.); суттєве погіршення фінансових результатів діяльності комерційних банків (із 6,6 млрд. грн. у 2007 р. до -13 млрд. грн. у 2010 р.); функціонування значної кількості (близько 20%) збиткових банків. Для зменшення такого впливу необхідно в практичній діяльності сформувані ефективну систему економічної безпеки комерційного банку за участю держави, у чому й полягають їх спільні інтереси.

3. У системі економічної безпеки комерційного банку центральне місце посідають корпоративні економічні інтереси, особливо інтереси безпеки. Запропоновані у роботі види інтересів безпеки, з одного боку, надають цілеспрямованості функціонуванню системи економічної безпеки, а з іншого – їх реалізація створює певні умови для реалізації інтересів розвитку комерційного банку. Причому рівень реалізації корпоративних економічних інтересів значною мірою залежить від вміння суб'єктів безпеки банку попередити або нейтралізувати загрози.

4. На основі аналізу підходів до трактування змісту понять «ризик», «загроза», «небезпека» встановлено відмінності між ними та їх логічну послідовність: ризик → загроза → небезпека. При формуванні системи економічної безпеки комерційного банку її суб'єктам необхідно насамперед визначати основні внутрішні та зовнішні загрози. Основними зовнішніми загрозами визначено: залежність функціонування банку від політичної ситуації в країні; нестабільність нормативно-законодавчої бази; погіршення стану національної економіки або окремих її галузей; шахрайські дії позичальників щодо банку; промислове та економічне шпигунство. До внутрішніх загроз віднесено: недостатній рівень знань у працівників банку щодо забезпечення економічної безпеки; розголошення або неправомірне використання банківської інформації та незахищеність банківської таємниці; неефективне управління комерційним банком; неналежний мікроклімат у підрозділах, наявність конфліктів між персоналом окремих підрозділів; недостатня кваліфікація співробітників банку для вирішення складних та неординарних завдань.

5. Практична апробація розробленого методичного інструментарію, з одного боку, підтвердила прийнятність експертної діагностики економічної безпеки комерційного банку, а з іншого – дозволила якісно і кількісно оцінити й визначити рівень та ефективність процесу забезпечення економічної безпеки комерційного банку. Об'єктивність та достовірність отриманих результатів забезпечена визначенням кількісних та якісних критеріїв і чітких меж для кожного з них: (недостатній 0-0,382; критичний 0,383-0,618; достатній 0,619-0,854; оптимальний 0,855-1), а також виокремленням зони небезпеки, яка перебуває в межах від 0 до 0,382 (недостатній рівень).

6. Результати діагностики економічної безпеки досліджених комерційних банків дають підстави стверджувати, що у їх діяльності є деякі проблеми, які знижують рівень економічної безпеки. Встановлення причин такої ситуації дозволяє суб'єктам економічної безпеки вчасно реагувати, приймаючи відповідні управлінські рішення. Водночас більшість комерційних банків мають перспективи для розвитку, оскільки стан та ефективність процесу забезпечення економічної безпеки перебувають на достатньому рівні.

7. Для формування оптимальної системи економічної безпеки її суб'єктам доцільно використовувати розроблений алгоритм, який передбачає комплексний підхід до проектування основних структурних елементів та функціональних зв'язків між ними, а також впорядковує послідовність цього процесу, оптимізує час та витрати на створення, підвищує якість.

8. Одним із напрямів формування системи економічної безпеки комерційного банку є розробка інституційно-правового механізму її функціонування. Послідовне впровадження запропонованих організаційно-правових змін у сферу економічної безпеки банківських установ дозволить створити необхідні умови та механізми протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

9. Створені на основі запропонованих рекомендацій організаційно-мотиваційні механізми підвищення працівниками кваліфікації з питань економічної безпеки дозволяють формувати безпекові цінності та загальнообов'язкові правила безпекової поведінки і є визначальною умовою ефективного формування системи економічної безпеки комерційного банку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мельник С. І. Економічна безпека банків в умовах фінансової кризи / С. І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2009. – Вип. 2. – С. 278–287.

2. Мельник С. І. Економічна безпека банку в системі національної безпеки держави / С. І. Мельник // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія економічна. – 2010. – Вип. 43. – С. 473–480.

3. Мельник С. І. Класифікація загроз економічній безпеці банку: аналіз та оцінка їх впливу / С. І. Мельник // Науковий вісник Львівського

державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2010. – Вип. 1. – С. 73–82.

4. Мельник С. І. Організаційно-правове забезпечення системи економічної безпеки банку / С. І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2011. – Вип. 1. – С. 199–206.

5. Мельник С. І. Сучасний стан підготовки фахівців для забезпечення економічної безпеки банків / С. І. Мельник // Вісник Донецького національного університету. Серія економіка і право. – 2011. – Вип. 1. – С. 245–249.

6. Мельник С. І. Сучасні підходи до управління системою економічної безпеки банку / С. І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2010. – Вип. 2. – С. 314–323.

7. Мельник С. І. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки банків / С. І. Мельник // Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка: Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 20. – С. 494–498.

8. Мельник С. І. Теоретична модель системи економічної безпеки комерційного банку // Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка: Формування ринкової економіки в Україні. – 2011. – Вип. 24. – С. 267–272.

9. Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки банку / С. І. Мельник // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук. статей. – Х., 2010. – Вип. 29. – С. 149–152.

10. Мельник С. І. Вплив економічної безпеки банківських установ на економічну безпеку держави / В. І. Франчук, С. І. Мельник // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка: Економічні науки. – Вип. 4. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2011. – С. 335–337. (*особистий внесок здобувача*: розроблено механізм взаємодії системи економічної безпеки комерційних банків із системою безпеки держави).

Праці апробаційного характеру:

11. Мельник С. І. Вплив фінансової кризи на економічну безпеку банків / С. І. Мельник // Економічна безпека України в умовах загострення світових фінансових стосунків: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (Львів, 7 квітня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 79–82.

12. Мельник С. І. Загрози економічній безпеці банків в умовах фінансової кризи / С. І. Мельник // Економіка України в умовах посилення глобалізаційних процесів: виклики і перспективи: матеріали міжнарод. наук. студентсько-аспірантської конф. (Львів, 15–16 травня 2009 р.). – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – С. 300–302.

13. Мельник С. І. Зовнішні загрози економічній безпеці банку / С. І. Мельник // Економічна безпека і право: проблеми та шляхи вирішення: матеріали звітної конф. (Львів, 25 лютого 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 44–46.

14. Мельник С. І. Основні вимоги при підготовці фахівців для забезпечення економічної безпеки банку / С. І. Мельник // *Materialy VII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieka – 2011»*. – Volume 13. – *Pedagogiczne nauki: Przemysl. Nauka I studia*. – S. 47–49.

15. Мельник С. І. Основні завдання та мета економічної безпеки банку / С. І. Мельник // *Сучасна парадигма управління і Острозька Біблія: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 9–10 квітня 2009 р.)*. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – С. 58–59.

16. Мельник С. І. Основні заходи забезпечення економічної безпеки банку / С. І. Мельник // *Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки України: тези II Науково-практичного семінару з міжнародною участю (Тернопіль, 16–18 грудня 2008 р.)*. – ТНЕУ, 2008. – С. 143–145.

17. Мельник С. І. Оцінка економічної безпеки банку в сучасних умовах / С. І. Мельник // *Materialy VI mezinarodni vedecko – prakticka conference «Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2010»*. – Dil 1. *Ekonomicke vedy: Praha. Publishing House «Education and Science»*. – S. 83–85.

18. Мельник С. І. Причини кризових явищ у банківській системі України / С. І. Мельник // *Сучасний стан та перспективи розвитку банківської справи в Україні: матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 21–22 травня 2009 р.)*. – Том II. – Львів, 2009. – С. 9–12.

19. Мельник С. І. Створення кредитних бюро в Україні як шлях до мінімізації кредитного ризику банків / С. І. Мельник // *Нові обрії економічної науки: матеріали міжнарод. наук. студентсько-аспірантської конф. (Львів, 11–12 травня 2007 р.)*. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – С. 185–186.

20. Мельник С. І. Нормативно-правове забезпечення системи економічної безпеки банку / В. І. Франчук, С. І. Мельник // *Правове, організаційне та методичне забезпечення діяльності підрозділів ДСБЕЗ: тези доповідей та повідомлень учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 10 червня 2011 р.)*. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 232–234. (*особистий внесок здобувача: визначено основні напрями удосконалення законодавства з банківської безпеки*).

21. Мельник С. І. Шахрайство як загроза економічній безпеці банку / С. І. Мельник // *Системи обробки інформації: тези доповідей III міжнарод. наук.-практ. конф. «Інформаційна та економічна безпека» (INFECO-2010)*. – Вип. 3 (84). – (Харків, 11–12 травня 2007 р.). – Харків, 2010. – С. 139.

АНОТАЦІЯ

Мельник С. І. Формування системи економічної безпеки комерційного банку в умовах модернізації економіки України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2011.

Дисертація присвячена вирішенню наукових завдань, пов'язаних з формуванням системи економічної безпеки комерційного банку в умовах модернізації економіки України. Досліджено сутність та зміст поняття «економічна безпека комерційного банку». Розкрито механізм впливу результатів діяльності комерційних банків як суб'єктів господарювання на економічну безпеку держави та їх взаємні інтереси з питань безпеки. Проведено аналіз зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці комерційного банку, визначено основні з них.

Проаналізовано відомі наукові методики оцінки економічної безпеки суб'єктів господарювання, на основі яких розроблено відповідний власний методичний інструментарій діагностики рівня економічної безпеки комерційного банку. З використанням запропонованої методики проаналізовано і визначено рівень економічної безпеки комерційних банків. Встановлені основні причини зниження рівня їхньої економічної безпеки. Проведено експертне дослідження ефективності процесу забезпечення економічної безпеки шляхом оцінки його загальних функцій.

Запропоновано алгоритм комплексного підходу до формування оптимальної системи економічної безпеки комерційного банку та аргументовано доцільність використання його у практичній діяльності. Визначено шляхи удосконалення інституційно-правового забезпечення та обґрунтовано практичні рекомендації щодо підвищення ролі організаційної культури у зміцненні економічної безпеки комерційних банків.

Ключові слова: комерційний банк, економічна безпека, система економічної безпеки, корпоративні економічні інтереси, загроза, ризик, небезпека, діагностика безпеки.

АННОТАЦІЯ

Мельник С. И. Формирование системы экономической безопасности коммерческого банка в условиях модернизации экономики Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 21.04.02 – экономическая безопасность субъектов хозяйственной деятельности. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2011.

Диссертация посвящена решению научных задач, связанных с формированием системы экономической безопасности коммерческого банка в условиях модернизации экономики Украины. Исследована сущность и содержание понятия «экономическая безопасность коммерческого банка». Раскрыт механизм влияния результатов деятельности коммерческих банков как субъектов хозяйствования на экономическую безопасность государства и их взаимные интересы по вопросам безопасности. Проведен анализ внешних и внутренних угроз экономической безопасности коммерческого банка, определены основные из них.

Проанализированы известные научные методики оценки экономической безопасности хозяйствующих субъектов, на основе которых

разработан соответствующий собственный методический инструментарий диагностики уровня экономической безопасности коммерческого банка. С использованием предложенной методики проанализирована и определен уровень экономической безопасности коммерческих банков через оценку состояния реализации корпоративных интересов безопасности, защиты корпоративных прав, установления противоправного контроля, организационной культуры и надежности банковских вкладов. Установлены основные причины снижения уровня их экономической безопасности. Проведено экспертное исследование эффективности процесса обеспечения экономической безопасности путем оценки его общих функций: информационно-оперативной, предупредительно-профилактической и остаточной-восстановительной.

Предложен алгоритм комплексного подхода до формирования оптимальной системы экономической безопасности коммерческого банка и аргументированно целесообразность его использования в практической деятельности. Важным для эффективного функционирования системы экономической безопасности коммерческого банка является распределение определенных функций экономической безопасности и управления между соответствующими структурными подразделениями, что позволяет улучшить управление ею. Определены пути совершенствования институционально-правового обеспечения и обоснованно практические рекомендации по повышению роли организационной культуры в укреплении экономической безопасности коммерческих банков.

Ключевые слова: коммерческий банк, экономическая безопасность, система экономической безопасности, корпоративные экономические интересы, угроза, риск, опасность, диагностика безопасности.

ANNOTATION

Melnyk S. I. Formation of the Economic Safety System of Commercial Bank in the Circumstances of Modernization the Economics of Ukraine. – As a manuscript.

Thesis for the scientific degree of a Candidate of economic sciences in speciality 21.04.02 – the economic safety of economy activities' subjects. – Lviv State University of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2011.

The research is devoted to resolving of scientific instructions, connected with formation of economic safety system of commercial bank in the circumstances of modernization the Economics of Ukraine. The essence and content of the concept «economic safety of commercial bank» is researched. The mechanism of influence the results of commercial banks' activities as economy subjects on the state economic safety and its mutual interests on economics is carried out. External and internal threats to economic safety of commercial bank are analyzed, the main are defined.

The known scientific methods of valuation the economic safety of economy subjects are analyzed, on the basis of which the appropriate own methodical diagnostics instrument of economic safety level of commercial bank is made. Using

the suggested methods the level of economic safety of commercial banks is analyzed and defined. The main reasons of deduction the level of economic safety are made. Expert investigation of the effectiveness the process of economic safety provision, estimating it general functions is conducted.

The scheme of complex approach to the formation of optimum economic safety system of commercial bank is proposed, the expediency of using it in practical activity is argued. The ways of improvement the institute and legal provision are defined and practical recommendations according to the increasing role of organizational culture in consolidation of economic safety of commercial banks are proved.

Key words: commercial bank, economic safety, economic safety system, corporative economic interests, threat, risk, danger, safety diagnostics.